

УДК 378.147

Інна Клак

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Досягнення високого рівня професійної комунікативної компетентності в широкому значенні є стратегічною метою професійної освіти. Для проектування системи засобів, що сприяють формуванню професійної комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів, необхідно визначити сутність компетентних новоутворень; виявити механізм оволодіння професійною комунікативною компетентністю; визначити основні чинники й умови процесу її формування; обґрунтувати педагогічні засоби, що сприяють формуванню професійної комунікативної компетентності; виділити етапи процесу її формування на основі логіки і механізмів вияву цієї професійно-особистісної характеристики. На кожному етапі процесу слід визначити початковий стан сформованості компетентності майбутніх учителів-філологів, поставити мету її перетворення, спроектувати систему засобів, організувати діяльність студентів, одержати і проаналізувати результат.

Аналіз досліджень і публікацій науковців (Л. Ігнатенко, В. Серікова) засвідчує, що найпродуктивнішим є такий процес проектування формування тієї або іншої якості, в основу якого закладені досягнення мети як кінцевого результату. Тобто необхідно визначити ті новоутворення професійної комунікативної компетентності, які повинні з'явитися після закінчення курсу навчання. В Україні моделювання педагогічних явищ досліджували А. Алексюк, В. Баркасі, В. Бондар, В. Борисов, І. Бех, С. Гончаренко, М. Євтух, С. Сисоєва та ін. Під моделюванням згадані науковці розуміють процес побудови і дослідження моделі. Суть "навчальної моделі" полягає в тому, що в порівнянні з характеристиками об'єкта характеристики самої моделі мають бути доступнішими, дидактично зручнішими для сприйняття.

Стратегія сучасної освіти полягає у професійно-особистісному розвитку і саморозвитку вчителя-філолога, здатного вільно орієнтуватися у складних соціокультурних обставинах, відповідально й оптимально діяти в умовах вирішення професійних завдань.

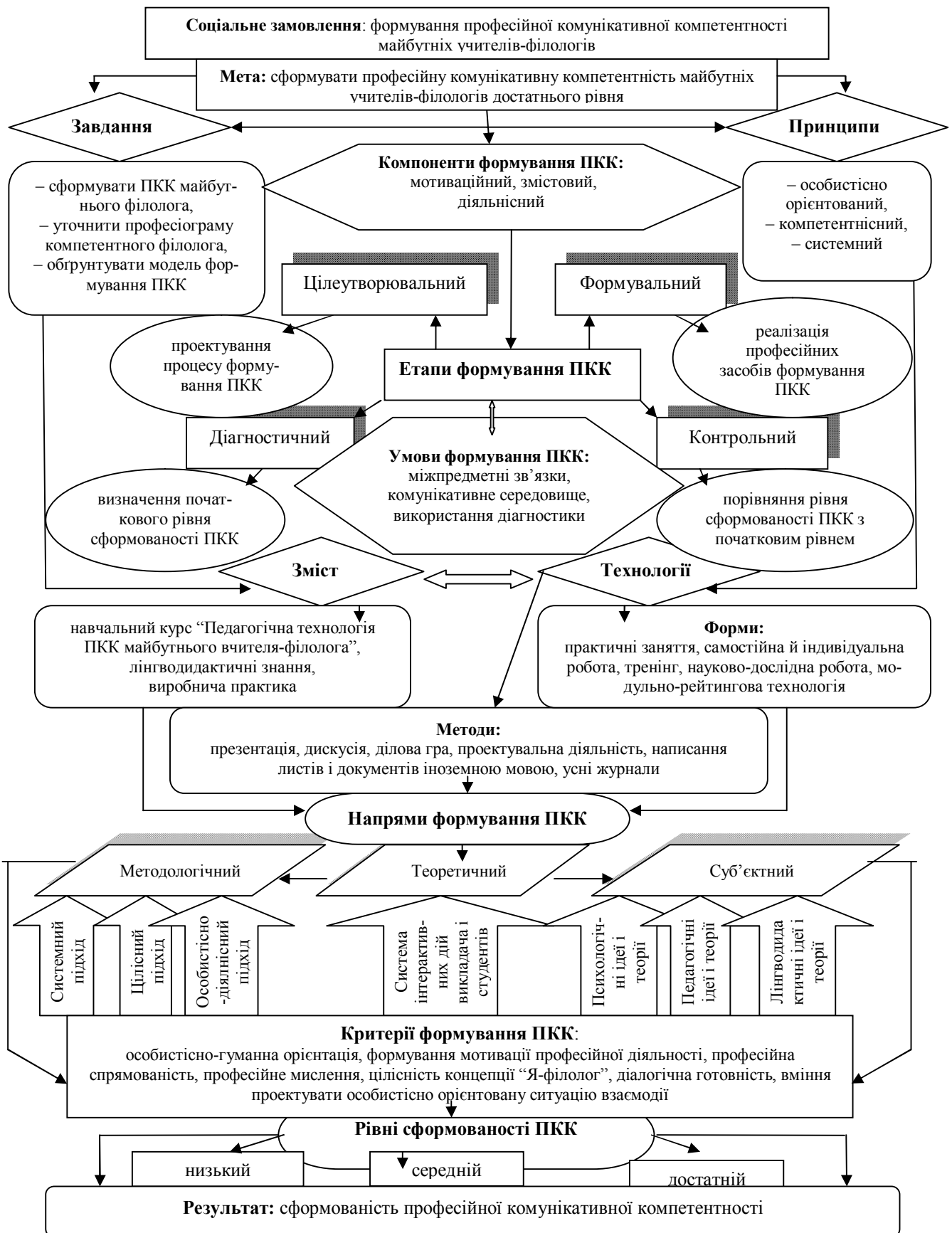
Мета даної статті – розглянути моделювання та його практичне застосування у вирішенні проблеми формування професійної комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів як складного та багато-

компонентного явища; визначити основні компоненти та складові моделі професійної комунікативної компетентності й етапи її формування.

Механізм формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів визначає становлення студента суб'єктом власної професійної діяльності. Термін “формування” характеризує об'єктивний процес і містить елемент цілеспрямованості, виступаючи своєрідним “стартовим майданчиком” для подальшого розвитку особистісних якостей і властивостей [6, с. 98], будучи механізмом усвідомленого впливу на процес навчання. У найзагальнішому визначенні “процес” – це те, що розгортається в часі як закономірна зміна різних станів, послідовність яких визначена їх внутрішньою структурою і тими можливими переходами (перетвореннями), що містяться в цій структурі як її інтенція [2, с. 29]. Оскільки процес не може бути представлений безпосередньо, як щось дане, то він мислиться як послідовність конфігурацій, об'єднаних у ціле, яке фіксується і може бути описане в моделі та реалізоване в діях. При цьому під моделлю (від лат. *modulus* – міра) розуміється: 1. Зразок, примірник чого-небудь. 2. Схема для пояснення якогось явища або процесу [8, с. 443]. Отже, моделювання – це перенесення результатів, отриманих під час створення та дослідження, на оригінал. Модель у певному розумінні відображає (відтворює) будь-які його сторони та передбачає наявність відповідних теорій або гіпотез.

Практичне застосування знайшло моделювання і в розв'язанні проблеми формування комунікативної компетентності. Так, Ю. Пассову належить думка про використання моделі процесу мовного спілкування в методичних цілях [7, с. 117]. На основі теорії поетапного формування розумових дій та операцій Т. Алексєєва розглядає модель навчальної діяльності з формування професійного мовлення студентів, виділяючи в ній етап створення орієнтувальної основи дій, етап удосконалення мовних навичок і створення умов для їх переносу в мовленнєву діяльність та етап стабілізації мовних навичок і створення динамічного мовленнєвого стереотипу [1, с. 28].

В. Ільїн обґрунтував п'ять складових цілісного педагогічного процесу: початковий стан, мету, професійні засоби, умови, результат [5, с. 86]. На нашу думку, вони визначають структуру моделі цілісного процесу формування у студентів професійної комунікативної компетентності вчителя-філолога. Ця модель є послідовністю цілеспрямованих злагоджених дій викладача і студентів на визначених етапах вирішення конкретних освітніх завдань (рис. 1). Спеціально створені викладачем ситуації послідовно змінюють одна одну і служать досягненню кінцевої мети – формуванню у студентів професійної комунікативної компетентності вчителя-філолога.

Рис. 1. Модель формування професійної комунікативної компетентності

Важливими компонентами формування моделі ПКК майбутніх учителів-філологів є мета і завдання цього процесу; методологічні основи побудови навчального процесу у ВНЗ; загальні принципи формування навчальної діяльності; технології підготовки; компоненти формування ПКК; етапи формування ПКК майбутніх учителів-філологів; напрями формування ПКК; критерії формування ПКК; рівні сформованості ПКК; результат (рис. 1).

До загальних принципів формування навчальної діяльності, в першу чергу, ми відносимо принцип особистісно орієнтованого навчання, який розглядаємо як “складне системне утворення, що ґрунтується на суб’єкт-суб’єктних відносинах між усіма учасниками освітнього процесу та передбачає таку організацію навчання, коли професійна підготовка майбутнього вчителя відбувається безпосередньо у реальній або змодельованій комунікативній діяльності” [3]. Концепція особистісно орієнтованого навчання, як зазначає О. Савченко, передбачає його організацію на засадах глибокої поваги до особистості студента, врахування особливостей його індивідуального розвитку, ставлення до нього як до свідомого відповідального суб’єкта навчально-виховної взаємодії, а також формування цілісної особистості, що усвідомлює свою гідність і поважає інших людей.

Принцип компетентнісного підходу переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування і розвитку в майбутніх учителів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. При цьому необхідно формувати в них високу готовність до успішної діяльності в реальному житті. У такій концептуальній схемі всі учасники навчально-виховного процесу апріорі орієнтуються на особистісно орієнтовані та діяльнісні моделі навчання. Це вимагає змістити акценти у навчально-виховній діяльності з інформаційної до організаційно-управлінської площини. Процес учіння наповнюється розвивальною функцією, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватися у процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності та поведінкові моделі особистості.

У зв’язку з розробкою моделі формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів ми ґрунтувалися на основних положеннях системного підходу, розглянутих у працях науковців (В. Беспалько, Н. Кузьміної та ін.), на думку яких, жоден із компонентів системи не може забезпечити успіх у навчанні та вихованні без взаємозв’язку з іншими компонентами цієї ж системи. Саме тому, розглядаючи формування комунікативної компетентності як систему, наголосимо на важливості дотримання принципу системності в її функ-

ціонуванні, який означає, що ПКК у процесі проектування, функціонування та розвитку розглядається як соціально-економічна система з визначенням її структури, функцій, зв'язків, процесів, управління.

Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів вимагає оптимізації змісту навчального процесу, приведення його до такого рівня, який може забезпечити кожному філологу стабільні ґрунтовні теоретичні знання та практичні вміння. Центральну позицію в методиці підготовки майбутніх учителів-філологів посідає розроблений нами навчальний курс “Педагогічна технологія формування ПКК майбутнього вчителя-філолога”, в основу якого покладено особистісно-діяльнісний підхід до організації пізнавальної діяльності. Програма курсу спрямована на досягнення основної мети – формування професійної комунікативної компетентності в майбутніх учителів-філологів у процесі фахової підготовки. Для досягнення мети нами розв'язуються такі завдання: формування у студентів позитивної мотивації до діяльності; озброєння майбутніх учителів-філологів ґрунтовними знаннями; формування в них професійних умінь застосовувати їх у фаховій діяльності.

Зміст курсу побудований у такий спосіб, що його засвоєння сприятиме не лише систематизації, узагальненню та поглибленню знань, а й формуванню умінь і навичок, необхідних майбутнім учителям-філологам для їх реалізації у професійній діяльності. Крім того, курс спрямований на формування професійної комунікативної компетентності; передбачає відповідні форми організації навчання, етапи підготовки до заняття, застосування інноваційних технологій; педагогічні можливості мережі Інтернет у професійній діяльності вчителя-філолога. Враховуючи особливості навчального процесу у вищій школі, необхідно здійснювати пошук таких форм навчання майбутніх учителів-філологів, які дозволили б максимально підвищити рівень їх готовності до діяльності.

Самостійна робота, передбачена у навчальному курсі, полягає у розвитку в майбутніх учителів-філологів інтересу до діяльності та, разом із тим, в удосконаленні набутих знань і сформованих умінь.

Вивчення курсу “Педагогічна технологія формування ПКК майбутнього вчителя-філолога” забезпечує інтеграцію лінгводидактичних знань із фахових дисциплін, індивідуалізацію навчального процесу, підвищення ролі самостійності студентів.

Отже, навчальний курс спрямований на формування необхідних знань, умінь і навичок майбутніх учителів-філологів, їх професійної комунікативної компетентності та реальної перспективи подальшого розвитку в процесі фахової підготовки.

Вивчення даного курсу передбачає застосування як традиційних, так і нетрадиційних технологій підготовки, основу яких становлять інноваційні методи і форми навчання (дискусія, ділова гра, презентація, індивідуальна та самостійна робота, усні журнали, тренінг, науково-дослідна робота, модульно-рейтингова технологія). Це сприяє виявленню суттєвих недоліків, які гальмують процес формування ПКК, а саме: заняття, побудовані суто традиційно, не завжди носять проблемний і творчий характер, нечітко і несистематично простежується їх зв'язок із майбутньою професією студентів, наявна система оцінювання не сприяє розвитку мотивації їхньої професійної підготовки, традиційний характер взаємодії суб'єктів навчального процесу на рівнях “викладач – майбутній філолог” суперечить теорії та практиці особистісно орієнтованого навчання.

Спираючись на дослідження науковців В. Калініна, С. Соколової, К. Шапошникова, у процесі формування у студентів ПКК учителя-філолога виділяємо чотири етапи: діагностичний, цілеутворювальний, формувальний, контрольний.

Цілеутворювальний етап передбачає проектування процесу формування у студентів ПКК учителя-філолога, формулювання його перехідної та кінцевої мети. Як відомо, цілі визначають результат процесу формування, вони його прогнозують. Функція цілей – “запуск” педагогічного процесу. До цілей, тобто прогнозованих результатів, добирають засоби, які самі відповідають цілям і забезпечують цей результат. У практиці професійної освіти утвердився підхід, за яким перед студентами ставлять цілі. Еталонні цілі відображають потреби суспільства в певному фахівцеві. Процес професійної підготовки в ідеалі мислиться як взаємодія викладача і студентів, їх співпраця, спільна духовно-практична діяльність. Досвід роботи викладачів переконує в тому, що коли мета діяльності склалася без урахування потреб та інтересів студентів, то і не доводиться чекати від них активної участі в цій діяльності. Пояснення цьому ми знаходимо у С. Змеєва [4, с. 63], який зазначає, що метою навчання кожного студента є задоволення його освітніх потреб, тобто оволодіння тими знаннями, навичками, вміннями, якостями, яких йому бракує для досягнення рівня компетентності прогностичної моделі, виробленої на етапі діагностики. До останніх слів хочеться додати “і з його участю”. Подолання стереотипу “мета – це соціальне замовлення суспільства на фахівця”, нав'язане студентам, і є демократизацією в освіті. У номенклатуру еталонних цілей формування у студентів ПКК учителя-філолога у процесі навчання у ВНЗ ми вводимо: формування у студентів усіх компетентностей учителя-філолога через сфери індивідуальності й особистості; розвиток індивідуа-

льності й особистості майбутнього спеціаліста; національне й інтерсоціальне виховання майбутнього вчителя-філолога [4, с. 67].

Діагностичний етап включає дії викладача і студентів за результатами початкового рівня сформованості у студентів ПКК майбутніх учителів-філологів. Спочатку кожен майбутній філолог володіє певними базовими підструктурами ПКК учителя-філолога, а саме: усвідомленим прагненням до накопичення знань, до вдосконалення вмінь і навичок; посидючістю, терпінням, організованістю, культурологічною та лінгвокраїнознавчою ерудицією. Завдання полягає в тому, щоб ще на початку навчання у ВНЗ визначити початковий рівень їхнього розвитку в конкретного студента; потім окреслити мету формування ПКК і далі відстежувати цей процес впродовж п'яти років навчання. У ВНЗ предметом діагностики була діяльність студентів при виконанні чотирьох основних видів мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, аудіювання та письма) у змодельованих навчальних, навчально-професійних і реальних професійних ситуаціях. Аналіз здійсненої мовленнєвої діяльності дозволив нам зробити висновки про рівень сформованості у студентів ПКК учителя-філолога на підставі розроблених критеріїв розвитку компетентності вчителя-філолога.

На формуальному етапі було реалізовано вибрані нами професійні засоби, обґрунтовані на основі ідей педагогіки індивідуальності та наукових підходів: андрагогічного, контекстного, міжкультурного і гендерного. Для забезпечення цілісності педагогічного процесу ми організували процес формування у студентів ПКК учителя-філолога шляхом послідовної зміни суперечливих ситуацій, які є основними рушійними силами цього процесу. Їх основою служили невідповідності між вимогами, що ставляться до студентів, і їх можливостями виконати ці вимоги. Вказані вимоги були спрямовані, перш за все, на психічні можливості студента (причому не лише когнітивні, але і на емоційні, регулятивні й ін.). У процесі формування у студентів ПКК учителя-філолога нами використовувалася інтеграція професійної діяльності викладача і навчальної діяльності студента. У ході інтеграції цих діяльностей ставали можливими, з одного боку, передача викладачем деяких елементів професійного досвіду і їх засвоєння студентами, а з іншого – гнучкі зміни діяльності викладача залежно від ходу і поточних результатів навчальної діяльності студентів. Головним тут було те, що використання студентом досвіду викладача не лише давало кількісний приріст у досвіді студента, але і забезпечувало якісні новоутворення в сферах його індивідуальності й особистості (сприяло розвитку самооцінки, процесів рефлексій, самоаналізу мотивації досягнення й ін.) [9, с. 138].

Кінцевий результат формувального етапу дослідження проявлявся в переході студентів на вищий рівень сформованості ПКК учителя-філолога. Ми інтерпретували поняття “рівень сформованості” як ступінь відповідності реального рівня розвитку в студентів професійної комунікативної компетентності. У нашому дослідженні на основі проведеного аналізу наукових праць М. Прозорової, Г. Селевка, А. Хуторського були обґрунтовані три рівні сформованості у студентів ПКК учителів-філологів: низький (I), середній (II), достатній (III).

Контрольний етап визначав порівняння досягнутого в ході експерименту рівня сформованості професійної комунікативної компетентності учителя-філолога з початковим рівнем розвитку цієї якості та цілями, поставленими на формувальному етапі. На цьому етапі викладач і студенти спільно проводили аналіз здійснених дій і досягнутих результатів. Це було можливо завдяки тому, що студенти були ознайомлені з підходами до оцінки своїх досягнень у розвитку ПКК учителя-філолога (наприклад, із рівнями розвитку мотивації, мислення й ін., з ознаками рефлексії тощо). Важливою умовою успішності спільної аналітичної діяльності викладача і студентів була її систематичність і регулярність.

Таким чином, професійна комунікативна компетентність майбутніх учителів-філологів є складним і багатокомпонентним явищем, яке синтезує в собі, по-перше, загальні вимоги до вчителя-філолога як до особистості, по-друге, особливості його професійної діяльності, по-третє, конкретний прояв цих властивостей у діяльності.

Аналіз моделі ПКК майбутніх учителів-філологів з урахуванням особливостей професійної діяльності свідчить про взаємопов'язаність її компонентів, кожний із яких зумовлює та впливає на особливості їхньої професійної підготовки у ВНЗ. Тому для осмислення сутності ПКК майбутніх учителів-філологів вважаємо за необхідне у подальших розвідках проаналізувати питання організації педагогічної взаємодії, що виникає в умовах спільної діяльності та безпосереднього спілкування між викладачем і майбутнім учителем-філологом, і може забезпечити ефективність процесу формування професійної комунікативної компетентності.

Посилання:

1. *Алексеева И. С.* Профессиональный тренинг переводчика / *И. С. Алексеева.* — С.-Пб. : “Союз”, 2001. — С. 25—35.
2. *Борытко Н. М.* Теория и практика становления профессиональной позиции педагога-воспитателя в системе непрерывного образования : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. пед. наук : спец. 13. 00. 04 “Теория и методика профессионального образования” / *Н. М. Борытко.* — Волгоград, 2001. — 46 с.

3. Волченко О. М. Формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах [Текст] : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Волченко Ольга Михайлівна. — К., 2006. — 261 с.
4. Змеев С. И. Технология обучения взрослых: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / С. И. Змеев. — М. : “Академия”, 2002. — 128 с.
5. Козиев В. Н. Формирование профессиональных качеств личности учителя / В. Н. Козиев. — Л., 1987. — 115 с.
6. Легонький Г. И. Педагогический процесс как целостная динамическая система / Г. И. Легонький. — Харьков, 1979. — 143 с.
7. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. — М. : Просвещение, 1985. — 208 с.
8. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. — К., 1977. — 775 с.
9. Шиянов Е. Н. Развитие личности в обучении: учебное пособие [для студентов педвузов] / Е. Н. Шиянов, И. Б. Котова. — М. : Академия, 1999. — 288 с.

References (transliterated and translated):

1. Alekseyeva I. Professionalnyi trening perevodchika (Professional training of a translator). St. Petersburg, 2001. P. 25-35.
2. Borytko N. Teoriya i praktika stanovleniya professionalnoy pozitsii pedagoga-vospitatelya v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya : avtoref. diss. na soiskaniye nauch. stepeni dokt. ped. nauk (Theory and practice of the formation of professional position of the teacher-tutor in the system of continuing education : author's abstract of the doctoral dissertation in pedagogical sciences). Volgograd, 2001. 46 p.
3. Volchenko O. Formuvannya komunikativnoyi kompetentsiyi maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh : dys. ... kand. ped. nauk (Formation of communicative competence of future teachers of foreign languages in higher educational institutions : candidate's dissertation). K., 2006. 261 p.
4. Zmeyev S. Tekhnologiya obucheniya vzroslykh: ucheb. posobiye [dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy] (Technology of adult education : textbook [for higher education institutions' students]). M., 2002. 128 p.
5. Koziyev V. Formirovaniye professionalnykh kachestv lichnosti uchitelya (Formation of professional qualities of the personality of a teacher). L., 1987. 115 p.
6. Legonkiy G. Pedagogicheskiy protsess kak tselostnaya dinamicheskaya sistema (Pedagogical process as an integral dynamic system). Kharkov, 1979. 143 p.
7. Passov Ye. Kommunikativnyi metod obucheniya inoyazychnomu govoreniyu (Communicative method of teaching foreign speaking). M., 1985. 208 p.
8. Slovyk inshomovnykh sliv (Dictionary of foreign words). K., 1977. 775 p.
9. Shiyanov Ye. Razvitiye lichnosti v obuchenii: uchebnoye posobiye [dlya studentov pedvuzov] (Personality development in the process of training: textbook [for students of pedagogical universities]). M., 1999. 288 p.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2013

И. Клак

Моделирование процесса формирования профессиональной коммуникативной компетентности у будущих учителей-филологов

Рассмотрено моделирование и его практическое применение в решении проблемы формирования коммуникативной компетентности у будущих учителей-филологов как сложного и многокомпонентного явления. Обобщены различные подходы относительно его сущности, что позволило сделать его структурный анализ с учетом диалектики обще-

го, личностного и единичного. Определено основные компоненты и составляющие модели профессиональной коммуникативной компетентности и этапы её формирования. Автор делает вывод, что профессиональная коммуникативная компетентность будущих учителей-филологов является сложным и многокомпонентным явлением, которое синтезирует в себе, во-первых, общие требования к учителю-филологу как к личности, во-вторых, особенности его профессиональной деятельности, в-третьих, конкретное проявление этих свойств в деятельности. Анализ модели профессиональной коммуникативной компетентности будущих учителей-филологов с учетом особенностей их профессиональной деятельности свидетельствует о взаимосвязи ее компонентов, каждый из которых обуславливает и влияет на особенности профессиональной подготовки студентов в вузе.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, учитель-филолог, формирование, модель, моделирование, компонент, субъект деятельности.

I. Klak

Modeling the Process of Forming Future Philologists’ Professional Communicative Competence

The article considers modeling and its practical applying when dealing with the problem of forming the future philologists’ professional communicative competence as a complicated and multicomponential phenomenon. The author generalizes different approaches concerning its essence that makes it possible to make its structural analysis taking into consideration the dialectics of the general, individual and single. The paper determines principal components and constituents of the professional communicative competence model and stages of its formation. The author concludes that the professional communicative competence of future teachers-philologists is a complex and multi-component phenomenon, that synthesizes first of all general requirements to teacher-philologists as to an individual; secondly, peculiarities of his/her professional activity, and thirdly, concrete manifestation of these properties in the process of activity. Analysis of the model of professional communicative competence of future teachers-philologists taking into account peculiarities of their professional activity shows the relationship among its components, where each of them determines and affects peculiarities of the professional training of students at the university.

Key words: communicative competence, teacher-philologist, formation, model, modeling, component, subject of activity.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Т. В. Іванова